WAAROM ZIET EEN ACCOUNTANT NIET ALLES?

Enkele van de grootste en meest gerenommeerde accountantskantoren van Nederland controleerden de boeken van de woningcorporaties waarvan later bleek dat zij flink de fout in waren gegaan. En toch was er niets over terug te vinden in de goedkeurende accountantsverklaringen: in alle gevallen gaf de jaarrekening een 'getrouw beeld'. Is er iets mis met de rol van de accountant als extern toezichthouder?

DOOR **ERIC HARMS,** FREELANCE JOURNALIST
TWITTER @EMHARMS #TVV1

'Follow the money', luidde het advies van Deep Throat aan journalist Bob Woodward in de film 'All the president's men'. Door het napluizen van de geldstromen zou vanzelf blijken wie er achter het afluisterschandaal zat in het Witte Huis. Financiële gegevens bieden een schat aan informatie over het reilen en zeilen binnen een organisatie. Dat geldt niet in de laatste plaats voor de woningcorporaties. Want uit de jaarrekening blijkt duidelijk hoeveel de corporatie investeert, wat de bedrijfsvoering kost en hoe hoog de inkomsten zijn. En dus zou ook uit de cijfers moeten blijken dat de directeur/bestuurder een Maserati of Bentley als bedrijfsauto gebruikt, dat sommige salarissen wel erg hoog zijn, dat er wordt gesjoemeld met de waardering van het bezit, dat er uitzonderlijk veel meer wordt geïnvesteerd dan er aan geld binnenkomt, of dat er wel erg vaak met dezelfde partij zaken wordt gedaan. Toch blijkt dat alles niet uit het resultaat van het werk van de controlerend accountant. Hij verklaart slechts of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de werkelijkheid. Een oordeel over de werkelijkheid zelf blijft uit, in ieder geval in dat deel van het werk waarover in het openbaar verantwoording wordt afgelegd.

De Amsterdamse corporatie Rochdale bijvoorbeeld stond onder controle van KPMG, en kreeg ieder jaar opnieuw een goedkeurende accountantsverklaring. Terwijl de directeur/bestuurder toch echt onevenredig veel geld over de balk smeet, zich als een Zonnekoning gedroeg, en de corporatie uiteindelijk tot aan de rand van de afgrond bracht. Uiteindelijk stapte de corporatie over naar Ernst & Young, terwijl KMPG in het openbaar het boetekleed aantrok en een schadevergoeding overeenkwam met het interim-bestuur.
In een gezamenlijke persverklaring legden beide partijen in 2010 de vinger alvast op de zere plek: "De Raad van Commissarissen meent dat een op onderdelen scherpere signalering door de accountant mogelijk tot eerder ingrijpen van de raad had kunnen leiden. KPMG stelt dat de betrokken jaarrekeningen waarop zij een goedkeurende verklaring heeft afgegeven een getrouw beeld geven, maar erkent nu, met name in het licht van de resultaten van het forensisch onderzoek, dat zij op enkele onderdelen actiever had kunnen opereren."
PricewaterhouseCoopers (PwC) was accountant van Rentree uit Deventer in de tijd dat de corporatie zeer ruimhartig met geld strooide toen de gemeente daarop aandrong. In het kader van de reorganisatie door de nieuwe directeur/bestuurder is een aantal opmerkelijke vastgoedtransacties uit het verleden opnieuw onder de loep genomen. Daaruit bleek onder andere dat er voor de aankoop van een weiland in 2008 13,5 miljoen euro werd neergeteld, meer dan Rentree ooit voor grond had betaald, en bijna drie keer zoveel als de vorige eigenaar vijf jaar daarvoor voor deze grond had betaald. Omdat er geen bouwbestemming op zat, moest de grond worden afgewaardeerd tot 2,8 miljoen euro. In totaal moest Rentree uiteindelijk 16,4 miljoen op haar grondbezit afboeken. Rentree heeft PwC inmiddels aan de kant gezet.
Deloitte heeft ongeveer een derde van alle woningcorporaties in portefeuille. Logisch dus dat dit kantoor regelmatig naar boven komt als controlerend accountant van woningcorporaties die flink uit de bocht zijn gevlogen. Zoals bij de Stichting Gereformeerde Bouwcorporatie voor

"Een controlerend accountant opereert vanuit de veronderstelling dat mensen eerlijk zijn. Als wij een factuur onder handen krijgen gaan we die factuur niet nog eens tegen het licht houden om na te gaan of ze vervalst is of niet."
(Foto Herman Wouters / Hollandse Hoogte)

Bejaarden uit Hoofddorp, waar op grote schaal met de waardering van vastgoed werd gefraudeerd. Dat heeft inmiddels tot celstraffen tot 3 jaar geleid voor de direct betrokkenen, en een schadeclaim van het Centraal Fonds Volkshuisvesting aan het adres van de toezichthouders van 39 miljoen euro. Wie de jaarverslagen uit de tijd dat de fraude zich heeft afgespeeld er echter op naslaat, komt in de accountantsverklaring toch telkens weer hetzelfde tegen: de jaarrekening geeft 'een getrouw beeld'.

FRAUDERISICO

"Als accountant kun je er niets aan doen, maar het is niet leuk als je in de krant moet lezen dat er bij jouw klant gefraudeerd is", erkent Piet Klop, partner in Deloitte en voorzitter van de branchegroep Wonen & Ruimte. "Dat voelt niet goed en het straalt bovendien ook negatief af op jouw organisatie. Je moet dan toch uitleggen: waarom hebben jullie dit niet gezien?"
Voor Deloitte is het des te pijnlijker omdat juist dit kantoor veel werk maakt van integriteit bij woningcorporaties. Zo werd hierover al in 2005 een handboek gepubliceerd onder de titel 'Corporaties - Governance – Fraude'. Daarin wordt ruimschoots aandacht geschonken aan het signaleren van fraude bij een corporatie, tot en met een profielschets van risicovolle corporatiebestuurders en een te volgen stappenplan voor accountants aan toe.
Klop: "Vooropgesteld: de verantwoordelijkheid voor het ontdekken, signaleren en actie nemen tegen fraude ligt primair bij de leiding van de woningcorporatie. De accountantscontrole is niet gericht op het ontdekken van fraude. Wij controleren de jaarrekening. Om fraude te ontdekken moet er veel meer gedaan worden."
Dat laat echter onverlet dat de accountant er niet zomaar mee weg komt. "Hij is wel degelijk - en inmiddels ook bij wet (de Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme of Wwft, red.) - verplicht inlichtingen in te winnen bij het management over eventuele vermoedens van fraude. En als er onvoldoende maatregelen worden genomen, moet de accountant de opdracht ook teruggeven. Verder zal hij met de toezichthouders moeten bespreken welke frauderisico's er zijn. De accountant kan in dat kader onder andere wijzen op de noodzaak van een frauderisicoanalyse. Daarvan hebben wij er in de loop der jaren al enkele tientallen opgesteld voor woningcorporaties."
Toch blijft de vraag: waarom zien accountants het niet terug in de cijfers als er wordt gefraudeerd? Klop: "Een controlerend accountant opereert vanuit de veronderstelling dat mensen eerlijk zijn. Als wij een factuur onder handen krijgen gaan we die factuur niet nog eens tegen het licht houden om na te gaan of ze vervalst is of niet."
De controlerend accountant gaat er dus vanuit dat documenten echt zijn, totdat het tegendeel is bewezen. "Bij een forensisch onderzoek is precies het omgekeerde het geval. Daarom is dat onderzoek ook zo kostbaar. Binnen de kaders van een accountantscontrole is het echter niet mogelijk, omdat ons werk de corporatie dan handenvol geld zou gaan kosten."
In feite hanteert de accountant bij zijn controlerende werkzaamheden een fotocamera en geen microscoop, aldus Klop. "Wij zeggen niet meer en niet minder dan dat de jaarrekening een getrouw beeld geeft op een bepaald moment. Een corporatie die het ene jaar de historische kosten van zijn bezit als waarderingsgrondslag neemt en het jaar daarop de marktwaarde zal van het ene op het andere moment als zeer vermogend te boek staan. Onder beide jaarrekeningen zetten wij onze handtekening, omdat het beeld in beide

gevallen getrouw is. Tegelijkertijd is het wel van belang om aan te geven door welke bril je kijkt. In de beroepsliteratuur is 'getrouw beeld' wel eens omschreven als 'een scherpe foto van een mistige situatie'. Daar kan ik mij helemaal in vinden."

'Als we niets in de gaten hebben, kunnen we niets doen. Dat is vrij simpel.'

Of de relatie opdrachtgever-opdrachtnemer er ook mee te maken heeft waagt Klop te betwijfelen. "Accountancy is een persoonsgebonden beroep. Onafhankelijkheid zit tussen de oren. Je bent onafhankelijk of niet. Mijn ervaring bij Deloitte is dat, op het moment dat er bijzonderheden worden geconstateerd, wij direct in overleg treden met bestuur en toezichthouder van de corporatie. Wij deinzen er ook niet voor terug de controleopdracht terug te geven als dat nodig mocht zijn. Maar als we niets in de gaten hebben, kunnen we niets doen. Dat is vrij simpel."

OPMERKELIJKE ZAKEN

Het Centraal Fonds Volkshuisvesting merkt regelmatig op dat accountants wel degelijk iets in de gaten hebben. Volgens directeur Jan van der Moolen blijkt uit analyse van de dossiers over probleemcorporaties in ieder geval een aantal opmerkelijke zaken over hun optreden.

Zo werd in een aantal gevallen uitsluitend accountantsverslagen gemaakt en geen managementletters. "Dat duidt op een minimale invulling van de rol die de accountant kan vervullen." Ook blijkt veelvuldig te zijn geadviseerd om de Raad van Toezicht te informeren over bijvoorbeeld grondposities of projecten in ontwikkeling. "Dat kan erop duiden dat de informatievoorziening en/of de communicatie tussen het bestuur en de Raad van Toezicht ontoereikend is."

In de verslagen van de accountant komt wel eens de tekst voor dat "naar mededeling van de directeurbestuurder" of "De directeurbestuurder verwacht". Van der Moolen: "Dat wijst op een te grote afhankelijkheid van de accountant. Hij had er ook voor kunnen kiezen om een derde onafhankelijke partij in te schakelen, bijvoorbeeld om de projectenportefeuille eens goed door te lichten."

Een signaal dat er iets mis is, is verder het feit dat er binnen hetzelfde bureau vaak van accountant wordt gewisseld. "Zo'n wisseling van de wacht wordt dan vaak aangekondigd met 'een frisse blik is vereist'. Daaruit kan echter ook worden geconcludeerd dat de problemen bekend zijn."

Opmerkelijk is verder het eufemistisch of verhullend taalgebruik in het accountantsverslag, waaruit alleen een goed verstaander kan concluderen dat er iets niet goed zit. Dan wordt er bijvoorbeeld aangegeven: 'Met de directeur/bestuurder en de manager finance & control bespraken wij gedurende het jaar dat de druk op de werkorganisatie toeneemt door het almaar stijgende activiteitenniveau'. En 'dat de controle meer tijd in beslag heeft genomen door de 'explosieve groei'. Van der Moolen: "Dat wijst erop dat de werkorganisatie niet was ingericht op de sterke groei van de corporatie en dat zij dus verminderd 'in control' is, maar de vraag is of een commissaris dit ook zo begrijpt."

In een ander accountantsverslag wordt met betrekking tot de onroerende zaken die in aanbouw of ontwikkeling zijn aangegeven: 'Op grond van de parameters die zijn gehanteerd bij de investeringsbeslissing zijn er geen onrendabele toppen. Op basis van jaarrekeningparameters kunnen deze wel ontstaan'. "Dit impliceert dat bij de investeringsbeslissingen werd uitgegaan van zeer positieve scenario's", aldus Van der Moolen.

Als het accountantsverslag signaleert dat 'ten aanzien van de (voortgang van de) verkoopprojecten het van belang is om door middel van tussentijdse rapportages de Raad van Toezicht te blijven informeren', dan impliceert de accountant dat hij een actievere rol van de Raad van Toezicht wenselijk vindt. En wanneer er staat dat 'het jaarresultaat wordt beïnvloed door een eenmalige bate van € X miljoen ten gevolge van het omzetten van een deel van de leningenportefeuille naar fixeleningen', zou dat volgens Van der Moolen kunnen betekenen dat er creatief wordt gezocht naar mogelijkheden om het jaarresultaat te flatteren.

"Ook uit andere signalen is zo iets af te leiden. Zoals het laten vrijvallen van de voorziening onderhoud ten gunste van het resultaat, het verlengen van de restant levensduur, toepassing van de één complexgedachte bij de toetsing van de boekwaarde aan de bedrijfswaarde (waardoor onrendabele toppen van individuele complexen niet worden afgeboekt), activering van bouwrente en het hanteren van een disconteringsvoet van 5 procent. In het accountantsverslag merkt de accountant dan op: 'In zijn algemeenheid stellen wij vast dat de corporatiegrondslagen, ten opzichte van de grondslagen die gemiddeld in de sector worden gehanteerd, leiden tot een relatief hogere presentatie van het resultaat en het eigen vermogen'."

BLOEMLEZING

Het is een bloemlezing van citaten die in de praktijk door de accountant worden gebruikt, waarvan het nog maar de vraag is of de Raad van Toezicht het altijd zo leest als de accountant bedoeld heeft. Van der Moolen: "Van accountants mag verwacht worden dat ze helderder formuleren, zeker als het gaat om erkende risicovelden binnen de corporatiesector."

Daar komt de zorgvraag aan de accountant vanuit de samenleving bij. "De Raad van Toezicht is opdrachtgever namens de organisatie, maar van de accountant wordt meer verwacht. Hij moet niet alleen naar de aan hem of haar verstrekte gegevens kijken, maar actief sparren met de Raad van Toezicht om de boodschap van beide zijden zo helder mogelijk op tafel te krijgen. De citaten hierboven geven aan dat het niet alleen anders kan, maar ook anders moet."

Klop is het daar op zijn beurt van harte mee eens. "De accountant is een meester in versluierend taalgebruik. Wij moeten duidelijker rapporteren. Dat is in zijn algemeen een leerpunt voor accountant."

Hij verwijst in dat kader naar zijn bijdrage aan een bijeenkomst van het Nederlandse Kenniscentrum Comissarissen, eind vorig jaar over de commissaris als opdrachtgever van de accountant. Daar stelde Klop dat accountants transparanter en helderder kunnen communiceren over hun bevindingen en het signaleren van eventuele risico's in de organisatie. "In plaats van bijvoorbeeld de veelgebruikte formulering 'ruimte voor verbetering' zou duidelijk geformuleerd moeten worden welke tekortkomingen er zijn gesignaleerd en welke acties er dienen te worden ondernomen."

Nu staat de kwaliteit van de accountantscontrole al langer ter discussie. In 2010 startte een aantal accountants, onder aanvoering van Pieter de Kok, partner van advies- en accountantsorganisatie Coney, daarom met een hervormingsagenda voor de accountancy, kortweg #tuacc.

Dat gebeurde enerzijds in reactie op de harde kritiek van politiek en media op de kwaliteit van het geleverde werk bij de bankencrisis en vastgoedfraude. Zo was daar in september

2010 de Autoriteit Financiële Markten, die stelde dat de kwaliteit van de accountantscontrole fundamenteel beter moet. Uit onderzoek bij de grootste vier accountantskantoren in Nederland (Deloitte, Ernst&Young, KPMG en PwC) was namelijk gebleken dat die structureel tekort schiet. Niet alleen in de financiële sector, maar onder andere ook in de sectoren bouw/vastgoed, en de publieke sector (gemeenten en woningcorporaties).
Anderzijds was er frustratie over het feit dat het aan de zijde van de Nederlandse Beroepsvereniging van Accountants (de nieuwe fusieorganisatie van het Nederlands Instituut van Registeraccountants (NIVRA) en de Nederlandse Orde van Accountants-Administratieconsulenten (NOvAA)) zo lang zo stil bleef. Daar werd pas in oktober 2011 het advies 'Verbreding poortwachtersfunctie, meer zekerheid bij meer informatieve rapportages' gepubliceerd. De NBA stelt daarin dat "de accountantscontrole zekerheid moet verschaffen over meer aspecten van de onderneming dan nu het geval is. Ook moet de controleverklaring van de accountant duidelijker worden en meer informatie bieden over het verrichtte controlewerk en de reikwijdte van de accountantscontrole."
Dit is verder uitgewerkt en concreet gemaakt in de praktijkhandreiking 'Risicoanalyse accountantscontrole vastgoed', die in november 2011 het licht zag. Met de handreiking wil de NBA de rol van accountants bij het onderkennen van fraude- en waarderingsrisico's bij vastgoedentiteiten verder verduidelijken. In dat kader wordt ook aangegeven waar de grenzen van de verantwoordelijkheid van de controlerend accountant liggen.

'Geleden schade wordt waar mogelijk verhaald'

Woningcorporaties moeten (laten) onderzoeken of geleden schade door falend toezicht kan worden verhaald op de daarvoor verantwoordelijke partijen binnen of buiten de corporatie, hetzij via civielrechtelijke dan wel via strafrechtelijke weg.

Dat stelt minister Spies van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties in antwoord op vragen van het Tweede Kamerlid Lucassen (PVV). Aanleiding voor de Kamervragen waren berichten in het dagblad Trouw dat in slechts zes jaar bijna 30 miljoen euro is verduisterd door bestuurders van woningcorporaties en dat er meer dan 300 miljoen euro is verdampt door onverantwoord gedrag van directies en falend toezicht.

Minister Spies kan die bedragen niet bevestigen omdat een aantal zaken nog onder de rechter is. In het algemeen stelt zij wel dat 'weglekken van maatschappelijk bestemd vermogen zoveel mogelijk voorkomen dient te worden.'
"Daarom zijn maatregelen opgenomen in de Herzieningswet ter verbetering van het interne toezicht", aldus de minister. Het wetsvoorstel ligt nu bij de Tweede Kamer. Hierin is onder meer opgenomen dat de interne toezichthouder (de raad van commissarissen of de raad van toezicht) voorafgaand instemming moet verlenen ten aanzien van investerings- of desinvesteringsbeslissingen boven een bepaald bedrag. Verder worden er maatregelen voorgesteld "als waarborgen voor een onafhankelijk, alert en kritisch intern toezicht". Zo is bijvoorbeeld voorzien in een 'wettelijke aansprakelijkheid ingeval van onbehoorlijke taakvervulling door toezichthouders'. Daarmee zal volgens de minister de vrijblijvendheid van het toezicht in de corporatiesector verdwijnen.

Over de tot nog toe door corporaties geleden schade is de minister duidelijk. "Mijn inzet is dat schade die aan de volkshuisvesting is berokkend, waar mogelijk verhaald dient te worden op degenen die dat ernstig valt te verwijten. Corporaties moeten (laten) onderzoeken of de geleden schade verhaald kan worden op de daarvoor verantwoordelijke partijen binnen of buiten de corporatie, hetzij via civielrechtelijke dan wel via strafrechtelijke weg."
Daar wordt ook in de praktijk al uitvoering aan gegeven. "In diverse gevallen is aan externe toezichthouders de opdracht gegeven om er op toe te zien dat de corporatie het aansprakelijkheidsaspect onderzoekt en nagaat of de geleden schade is te verhalen."

'De accountant is een meester in versluierend taalgebruik'

KEURIGE KOSTENPOST

Volgens De Kok zijn de problemen in de corporatiesector mede het gevolg van het feit dat er tot voor kort nooit de schijnwerper op heeft gestaan. "De sfeer van oude jongens krentenbrood heeft lange tijd overheerst. Die cultuur is wellicht in de relatie met de externe accountants doorgesijpeld. Mensen pakken elkaar in zo'n geval toch met fluwelen handschoentjes aan en zijn er eerder toe geneigd misstanden met de mantel der liefde af te dekken."
Hij deelt de kritiek op de accountantsverklaring. "Het vreemde van ons vak, en ook wel een beetje het trieste van de accountantsverklaring, is dat de accountant helemaal niets te weten komt over de Maserati van de directeur/bestuurder, als deze keurig wordt verantwoord als kostenpost en hij in de jaarrekening onder de post transport en logistiek wordt afgeboekt. Geen hond die het ziet en geen hond die er dus ook naar vraagt. Het hele probleem met de accountantsverklaring is dus in feite dat het eigenlijk geen drol zegt. Het zegt niets over waar we naartoe gaan met elkaar, het zegt niets over de bedrijfscultuur, laat staan over de belangen die op het spel staan en de risico's die worden gelopen. Het zegt alleen maar dat de cijfers uit het grootboek op de juiste manier in de jaarrekening zijn opgenomen. Op onze hervormingsagenda staat dan ook nadrukkelijk de accountantsverklaring in zijn huidige vorm ter discussie. Misschien moeten we er wel van af. Want in deze vorm voegt het niets toe."
Zo zou het wel eens beter kunnen zijn om de managementletter, het verslag van de besprekingen tussen de Raad van Toezicht, het bestuur en de externe accountant, openbaar te maken. "Dat is nu nog een intern stuk, terwijl daaruit wel degelijk zou kunnen blijken dat er over vermeende misstanden is gesproken. Ook door de accountant. Waarom spreken we dus niet met elkaar af om die managementletter gewoon openbaar te maken? Heel veel mensen vinden dat eng. Maar het is een logisch gevolg van het feit dat de accountantsverklaring op zich heel weinig zegt. Accountants moeten kortom heel goed met elkaar nadenken over de vraag hoe we onze boodschap nu echt beter naar buiten kunnen brengen. Want onze verantwoordelijkheid gaat verder dan alleen het controleren van de cijfers. Zeker in het geval van een woningcorporatie."